

Derida, J. (2016). *Over gastvrijheid*. Voorafgegaan door: *Kosmopolieten aller landen, kop op!* Amsterdam: Boom

Bart Buseyne^{*,**1}

Over gastvrijheid bundelt drie teksten van Jacques Derrida: een voordracht uit 1996, getiteld *Kosmopolieten aller landen, kop op!*, en twee opeenvolgende colleges van het seminarie dat Derrida in datzelfde jaar heeft gewijd aan het onderwerp van de gastvrijheid.

De oorspronkelijke publicatie (uit 1997) was het initiatief van Anne Dufourmantelle, die de collegereeks bijwoonde en daarover ook bericht in het essay dat als epiloog is opgenomen in de Nederlandse editie. De bundel verscheen eerder bij Boom in de reeks *Boom Essay* (1998) en is deze keer opgenomen in de collectie *Kleine Klassieken*. Deze reeks bevat “bekende en minder bekende teksten van de grootste denkers” die aan “universele vraagstukken” een “originele draai” geven. De heruitgave is deels gemotiveerd door “de huidige vluchtelingenstromen”, waardoor de teksten van Derrida “weer bijzonder actueel zijn geworden”.

Laat ons Derrida’s benadering verduidelijken door in zijn woorden stil te staan bij de actualiteit van de dag. Op het moment en de plaats van schrijven is dat het “gevecht” (p. 36) aan wie de Belgische staat is verwickeld met de raadvrouw van het Syrische gezin, waaraan België op bevel van het Brusselse hof van beroep wel degelijk een humanitair visum moet uitreiken. De federale regering weigert hier echter gevolg aan te geven. Als de Belgische staat dit recht op een visum institutionaliseert en mensen uit oorlogsgebieden effectief het recht krijgen op een humanitair visum, zo argumenteert de federale staatssecretaris voor Asiel en Migratie Theo Francken, dan bestaat het risico dat Belgische ambassades heel wat vluchtende mensen over de vloer zullen krijgen om een aanvraag in te dienen: “Als we toelaten dat mensen via een visum voor kortverblijf naar hier kunnen komen om asiel aan te vragen, dan stuikt het hele systeem in elkaar”, zo meent staatssecretaris Franken.¹

Wanneer de staatssecretaris aanvoert dat “het hele systeem [dan] in elkaar stuikt”, dan zweert hij bij de voorwaarden waaraan de hospitaliteit van de gastheer is ge-

* bart.buseyne@kbr.be

** Met dank aan Judith Wambacq en Luc Vanmarcke voor hun opmerkingen bij een eerste versie van deze boekbespreking.

1 Verbonden aan de Koninklijke Bibliotheek van België

bonden bij wege van dwingende bepalingen in het positieve recht. De gastvrijheid van de Belgische staat wordt onmogelijk, zo oppert hij, wanneer een precedent tot de opschorting leidt van betreffende voorwaarden. Die voorwaarden garanderen dat de publieke overheid haar soevereiniteit weet te behouden. “Het gastvrijheidsrecht” (p. 31) is mede op die staatssoevereiniteit gevestigd; daarzonder blijft ze “abstract, utopisch en schimmig” (p. 71).

“Waar leiden die vreemde gastvrijheidsprocessen naartoe?” vraagt Derrida zich af (p. 69). De uitspraak van het hof van beroep is de federale staatssecretaris een “stap te veel” (p. 69), een “*pas de trop*”.² Het geschil draait om het paradoxale punt waarop “de wet van de gastvrijheid”, van de “*a priori* geboden hospitaliteit” (p. 31), van ons verlangt dat we “de wetten van het gastvrijheidsrecht” (p. 31) overtreden³: het punt waarop de gastvrijheid, die de naam waardig is, vraagt om een transgressie van “de voorwaarden, de normen, de rechten en plichten die gelden voor iedereen die ontvangt en ontvangen wordt” (p. 69).

In de “hachelijke en zelfs ondraaglijke vraag van de vreemdeling” (p. 37) – van de raadvrouw van het Syrische gezin – treffen we een onoplosbare antinomie aan: aan de ene kant “de wet van de gastvrijheid”, de onvoorwaardelijke wet van de onbeperkte hospitaliteit; aan de andere kant de geldende “wetten van het gastvrijheidsrecht”, de staande rechten en plichten die ook altijd aan voorwaarden onderworpen zijn. Het tragische is – want “dit is een noodlotstragedie” (p. 71) – dat de vijandige termen van die antinomie niet symmetrisch zijn, maar zich op een hiërarchische manier tot elkaar verhouden: “De wet staat boven de wetten. Ze is dan ook onwettig, in overtreding, buitenwettelijk, een anomische wet, *nomos a-nomos*, ze staat als wet boven de wet[ten] en buiten de wet[ten]” (p. 71).

Bij Derrida kan er maar sprake zijn van gastvrijheid wanneer de gastheer een beweging maakt in de richting van een overtreding van “de wetten van het gastvrijheidsrecht”. In het toepassen van de voorwaardelijke wetten die de gastvrijheid regelen, is de wet van de gastvrijheid, die niet aan voorwaarden is gebonden, onmisbaar: ze “blaast” de voorwaardelijke wetten “aan” en “eist” ze voor zich “op” (p. 71). Het is dan ook onvermijdelijk dat de vreemdeling het gastland waarin zij of hij ontvangen wordt op de korrel neemt: ‘Sluit u zich niet op in uw wetten, herleidt u de wet niet tot de wetten, tot een loutere calculus!’ Dat is “de stap te veel” van de vreemdeling, die de gastheer vraagt om zijn “vaderlijke” wetten, de wetten van het gastland, “het vaderland”, te laten varen.

Gastvrijheidsprocessen – en daarin ligt hun vreemdheid – brengen ons “van de ene moeilijkheid in de andere” (p. 69). Ze leiden tot de twist tussen “vader” en “vadermoordenaar”, zoals Derrida stelt met metaforen die aan Plato zijn ontleend (p. 35). Die twist is meer dan een debat: het vraagstuk waar de vreemdeling mee aankomt, is “het innerlijke gevecht tegen de *logos*” (p. 36), “*la guerre interne au logos*”⁴: de “in de *logos* woedende oorlog” [eigen vertaling].

Die “oorlog” (p. 36) breekt “de omheining” van samenleving en cultuur – van de *sociologos*, zo u wilt – open om gehoor te geven aan het appel van de andersheid. Dat appel is evenwel verboden: zij is een ‘*différance*’ en biedt een “omheining zonder

einde”.⁵ Niemand weet dan ook wat “de wet van de gastvrijheid” concreet van ons vraagt. Ze verplicht in haar terugtrekking.⁶ Het is precies in deze terugtrekking dat de rechtspraktijk en de ethisch-politieke praxis gestalte krijgen (p. 71).

Omdat “de wet van de gastvrijheid” pas onvoorwaardelijk is als ze een effectieve wet *moet* worden, eist de wet wetten voor zich op: de wet van de gastvrijheid kan niet zonder de wetten van de gastvrijheid. Omgekeerd zijn de voorwaardelijke wetten pas “wetten *van de gastvrijheid*” [eigen cursivering] als ze door de onvoorwaardelijke wet worden opgeëist (p. 103). Zoals de wet wetten voor zich opeist, eisen de wetten de wet op. Wet en wetten zijn dus op elkaar betrokken, zij het in een verwijdering (p. 72). En in de verwijdering van hun betrekking ontpoppen ze zich “tegelijkertijd als meer en minder gastvrij, gastvrij en ongastvrij, gastvrij *naargelang* de andere ongastvrij is” (p. 73).

Nog een stap. Het nauwgezet lezen van de wetten van de gastvrijheid, stelt deze wetten bloot aan de wet.⁷ Bij het lezen wordt het geschrevene immers op inwendige wijze blootgesteld aan de afdrijvende kracht van het schrift. Juist daardoor kan de omheining openblijven en gehoor geven aan het appel van de ander. Aan dit appel – als appel “dat ergens toe oproept zonder te gebieden” (p. 72) – kan het lezen echter niet foutloos beantwoorden: aangezien de wet van de gastvrijheid een ‘*différance*’ is, kunnen we niet tot haar toetreden (p. 104). De plaats waarheen de onoplosbare schuld van het lezen leidt, heeft dan ook een onbehaaglijk karakter. Dit lijkt ook de staatssecretaris te onderkennen wanneer hij – ongetwijfeld met een machtswoord – “het hele systeem” uitgeleverd weet aan een anomische wet (p. 71). Tenslotte is er geen beslissing mogelijk buiten de ervaring van het onmogelijke om.⁸ Althans geen beslissing die de naam waardig is⁹, en die is een angstige.

Noten

1. Francken, Th., als geciteerd in: Verstraete, J. (28 oktober 2016). Francken weigert visum voor Syrisch gezin: “Zet deur open voor duizenden mensen” [<http://deredactie.be/cm/vrtnieuws/binnenland/1.2804414>] (geconsulteerd op 14 december 2016).
2. Dufourmantelle, A. en Derrida, J. (1997). *De l'hospitalité: Anne Dufourmantelle invite Jacques Derrida à répondre*. Parijs: Calmann-Lévy, 71.
3. Derrida onderscheidt ‘de wet’ [van de gastvrijheid] van ‘de wetten’ [van het gastvrijheidsrecht]. Wanneer we het hebben over ‘de wet’ doelen we dan ook niet op het recht of op de wetgeving – op het geheel van ‘wetten’ – maar steevast op ‘de wet van de gastvrijheid’. Deze ‘wet’ is – rechtstheoretisch gesproken – wet noch natuurwet. Het is een appel dat verplicht, en daarom een ‘wet’ wordt genoemd. Wat een wet tot wet maakt, is immers dat zij gebiedt, meent Derrida met Immanuel Kant. Zie hiervoor: Derrida, J. (1984). *Devant la loi*. In *Philosophy and Literature, Royal Institute of Philosophy lectures series*, 16, Cambridge: Cambridge University Press, pp. 173-188, 179.
4. Dufourmantelle, A. en Derrida, J. (1997). *De l'hospitalité: Anne Dufourmantelle invite Jacques Derrida à répondre*. Parijs: Calmann-Lévy, 15.

5. Derrida, J. (1984). *Devant la loi*, 183. De uitdrukking ‘omheining zonder einde’ is ontleend aan Berns, E. (1984). *De terugtrekking: over politiek en ethiek bij Derrida*, een opstel dat oorspronkelijk verscheen in de reeks *Ter discussie FEW* (n° 84.24), Tilburg: Universiteit van Tilburg, 32. De ‘*différance*’ staat voor de kracht die een systeem – zoals de taal en het recht, of de sociale band – samenhoudt in zijn verstrooiing. Zo zet de ‘*différance*’ aan tot de ont-plooiing van een systeem door de inlossing daarvan te blijven uitstellen. Van deze kracht – die de ‘*différance*’ is, ook al is ze geen ‘tegenwoordig-zijnde’ – zegt Derrida het volgende: “Niet alleen is er geen rijk van de differantie, sterker nog: zij wakkert de ondermijning van elk rijk aan” (‘Differantie’ in: Derrida, J., *Marges – van de filosofie*, vertaald en ingeleid door Groot G. Kampen: Kok Agora (1995), pp. 23-51, 44).
6. De term ‘terugtrekking’ vertaalt het Franse ‘*retrait*’ (cf. noot 7). Met dit woord verwijst Derrida naar een beweging die hij preciseerd met noties als het supplement en de ‘*différance*’. De ‘wet’ van de gastvrijheid valt niet samen met ‘de wetten’ van het recht. Tegenover ‘de wetten’ die haar proberen te belichamen, onderhoudt ze juist een ‘*différance*’. De ‘wet’ is er slechts als appel van wat het recht tracht binnen te halen, maar zich niet laat toe-eigenen, altijd weer terugwijkt, en het krediet van het recht opschort. Ze is er dus slechts als appel van iets wat er niet is maar nog steeds uitstaat, en dus *toe-komstig* is.
7. Aangezien het er in elk proces om gaat recht te doen aan het andere, kan elk proces een gastvrijheidsproces worden genoemd. Zie hiervoor: Derrida, J. (2013). *Kracht van wet: het mystieke fundament van het recht*, vertaald en ingeleid door Snellers, N. Antwerpen: Garant.
8. Derrida, J. (2001). Non pas l’utopie, l’im-possible. In J. Derrida, *Papier Machine: le ruban de machine à écrire et autres réponses*. Parijs: Galilée, pp. 349-366, 358.
9. Derrida, J. (2013). *Kracht van wet: het mystieke fundament van het recht*, 73.